

TOMISLAV LEVAČIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR – 23000 Zadar

KOLIKO JE RUSKI INFINITIV NEODREĐEN?

Članak je pokušaj problematiziranja definicije ruskoga infinitiva kao neodređenoga glagolskog oblika. Preispitali smo vrste glagola u svezi s kategorijama prelaznosti / neprelaznosti, odnosno povratnosti / nepovratnosti. U skladu s našim istraživanjem došli smo do zaključka da postoji pet stupnjeva neodređenosti ruskih glagola u infinitivu, tj. sve ruske glagole može se podijeliti na pet grupa promatrajući ih prema infinitivnoj neodređenosti.

Infinitiv nije jedini ruski gramatički oblik kod kojega postoje stupnjevi neodređenosti. Oni postoje i kod neodređenih zamjenica te je dana usporedba i s ovom vrstom riječi. Također smo dali usporedbu i s ruskim oblikom prošloga vremena jer se u njemu ne javlja gramatička kategorija lica koje nema ni u infinitivu. Ovo je bilo od velike važnosti jer je infinitiv definiran upravo kao onaj oblik koji ne ukazuje na to tko je vršitelj radnje, već samo označava radnju kao takvu.

KLJUČNE RIJEČI: *infinitiv, povratni glagoli, stupnjevi neodređenosti, gramatička kategorija lica*

UVOD

Kada se u ruskim gramatikama govori o infinitivu najčešće uz sam pojam infinitiva stoji i pojam *неопределённая форма глагола* ("neodređeni glagolski oblik", kako ga uostalom nazivaju i hrvatske gramatike). Sam termin potječe od latinskog pojma *modus infinitivus* ("neodređeni način"). Citirajmo jednu rusku gramatiku:

"Эта форма глагола получила название *неопределённой* потому, что она, обозначая действие, не указывает на лицо, которое осуществляет его. В русском языке инфинитив лишь называет действие" (Шанский, 1981: 281).¹

Ovdje se moramo zapitati da li je pojam neodređenosti dovoljno precizan pri definiranju infinitiva.² Asocijacija koja se javlja kada kažemo "neodređenost" je ta da se radi o nečemu nejasnom, općenitom (prema: Anić, 2004: 852). Također se moramo zapitati kakve prirode može biti neodređenost.

¹ Taj glagolski oblik zove se *neodređen* zbog toga što pri označavanju radnje ne ukazuje na lice koja ju izvršava. U ruskom jeziku infinitiv isključivo označava radnju. (Prev. a. T. L.) Ukazujemo na to da smo pojam *лицо* preveli *lice*, a ne kao *osoba* jer je riječ o gramatičkoj kategoriji.

² Kako su pojam neodređenosti i pojam infinitiva u tautološkom odnosu (zbog same geneze, tj. kako smo već rekli: lat. *infinitivus* = neodređenost), a mi problematiziramo samu neodređenost, u daljnjem ćemo tekstu koristiti termin infinitiv. Dakle, mi ne želimo mijenjati postojeći naziv, već samo ispitati karakter ovoga glagolskog oblika.

Istina je da je gramatička obavijest koju nosi infinitiv minimalna i svedena je samo na kategoriju vida i stanja, povezanom s povratnošću odnosno nepovratnošću. Stoga nema govora o gramatičkoj neodređenosti – kategorijom vida prožeti su svi glagolski oblici pa i infinitiv. Naravno, u samoj definiciji infinitiva i nije riječ o gramatičkoj neodređenosti, već o značenjskoj određenosti (infinitiv ukazuje na pojam radnje) koja postaje predmetom definicije. Podrazumijeva se da značenje i ne može biti neodređeno jer je sama bit riječi kao osnovne komunikacijske jedinice da ona ima svoj sadržaj, tj. sadržaj je neodvojiv od riječi, dio je njene prirode kao njezin obvezatan konstitutivni dio. Stoga neodređenost infinitiva jedino može biti gramatička (ovdje razmišljamo uopćeno, mislimo na samu definiciju), a ne značenjska; leksičko značenje pripisuje se putem korijena.

No ipak smatramo da se kod ruskoga infinitiva može govoriti o stupnjevima značenjske neodređenosti i to u svezi s gramatičkom kategorijom povratnosti.

Nezaobilazno je napomenuti kako ruski infinitiv nije jedini gramatički oblik koji ima stupnjeve neodređenosti. Imaju ga i neodređene zamjenice (*неопределённые местоимения*), i to u zavisnosti od postfiksa s kojim dolaze. Postfiks *-то* ukazuje da se radi o manjoj nepoznanici, tj. nižem stupnju neodređenosti od onoga na što ukazuje postfiks *-нибудь* koji govori o tome da se radi o većoj nepoznanici, tj. višem stupnju neodređenosti. Citiramo:

"Так *кто-то*, *что-то* имеют значения 'неизвестно кто', 'неизвестно что'... Местоимения *кто-нибудь*, *что-нибудь* имеют значения 'безразлично кто', 'безразлично что'" (Розенталь, Голуб, Теленкова, 2006: 219).³

Pogledajmo ove dvije rečenice:

Кто-то стучит. ("Netko kuca.")

Если кто-нибудь застучит. ("Ako netko pokuca.")

Lako je uočljivo da se u rečenici s postfiksom *-нибудь* radi o većoj nepoznanici. Riječ je o potpuno neodređenom predmetu govora. U prvoj rečenici se zna da je netko tu prisutan, ali taj nije poznat govorniku.

STUPNJEVI NEODREĐENOSTI

Označavajući radnju kao takvu infinitiv je u ruskim gramatikama definiran kao neodređeni glagolski oblik. Kod prelaznih glagola (*переходные глаголы*) radnja je usmjerena na objekt pa je utoliko ovakva definicija prihvatljiva. Glagoli tipa *любить* ("voljeti"), *собирать* ("sakupljati"), *похвалить* ("pohvaliti"), *садить* ("saditi") moraju imati objekt vršenja radnje i utoliko su u punom smislu riječi po svom značenju određeni. Čim se u svijesti pojavi glagol ovoga tipa odmah je u mišljenju potvrđena prisutnost mogućeg (u smislu "nekog od") objekta i njegovo predočenje kao nužnog postojećeg pratitelja takvih glagola. Intencionalnost je tako izražena u punoj mjeri – svi misaoni sadržaji poprimaju svoja značenja usmjerenosti na

³ Govori se o tome da zamjenice s postfiksom *-то* ukazuju da je netko ili nešto nepoznato, ali je ono prisutno. Zamjenice s postfiksom *-нибудь* ukazuju također da je netko ili nešto nepoznato, ali je u potpunosti nedefinirano.

predmet. Čini se kako se ovako potpun stupanj intencionalnosti može zamijetiti samo još kod imenica i to kod svih imenica, makar one osim fizičkih predmeta mogu označavati i prirodne pojave, složene društvene odnose, apstraktne pojmove itd. Ovdje se radi o stajalištu prvenstva jezika, a ne o stajalištu prvenstva misli:

"Filozof koji vjeruje u prvenstvo jezika imaće prednosti i probleme suprotne onima njegovog protivnika. On će lako opisati značenja misli – to su naprosto jezička značenja, kakva pripisujemo kad pripisujemo misao" (Miščević, 1987: 51).

Kako ruski prelazni glagoli u infinitivnom obliku u potpunosti sjedinjuju u sebi pojam i mogući objekt radnje, smatramo nužnim objasniti zašto smo ih svrstali u one glagole gdje se slažemo s legitimnom definicijom infinitiva kao neodređenog glagolskog oblika. Značenjski aspekt, kako rekosmo, uvijek sa sobom nosi određenost što podrazumijeva da su svi glagoli u infinitivnom obliku vrlo precizno semantički osviješteni od strane subjekta kao mislioca. Razlikujući prelazne od neprelaznih glagola u smislu prelaženja ili neprelaženja radnje na objekt, smatramo da upravo neprelazni glagoli koji su dakle indiferentni u pitanju direktnog objekta (*прямое дополнение*) mogu imati stupnjeve neodređenosti koji se mogu primijeniti na samu definiciju infinitiva. Ova konstatacija automatski anulira da prelazni glagoli ne bi mogli biti uklopljeni u legitimnu definiciju infinitiva. Teorija zahtijeva pojašnjenje na primjerima da ne bi sve izgledalo kao jedan *circulum vitiosus*.

Uzmimo četiri neprelazna glagola (*непереходные глаголы*): *идти* ("ići"), *бежать* ("trčati"), *радоваться* ("veseliti se"), *одеваться* ("oblačiti se"). Prva dva glagola su nepovratna, a druga dva povratna. Kao što je poznato (i iz hrvatskoga jezika) svi povratni glagoli su neprelazni.

Neprelazni glagoli koji su nepovratni imaju najviši stupanj neodređenosti. Upravo takav stupanj neodređenosti karakterizira i prelazne glagole. Neodređenost se mora promatrati u svezi s gramatičkom kategorijom lica jer je ona uklopljena u samu definiciju infinitiva. Ovdje ćemo citirati još jednu rusku gramatiku:

"Инфинитив (неопределённая форма глагола) – это исходная форма глагольной парадигмы, называющая процесс, но не обозначающая отнесенности к лицу, числу, времени и наклонению" (*Краткая русская грамматика*, 2002: 351).⁴

Ovu gramatiku citirali smo zbog toga da bi se uvidjelo da je ova definicija po sadržaju identična onoj definiciji koju smo citirali u uvodu (samo je malo proširena jer se pojavljuju kategorije broja, vremena i glagolskog načina), ali i zbog toga što se pojavljuje pojam ishodišnosti. Ishodišnost je pitanje različito u odnosu na pitanja neodređenosti. Mora se razlikovati gramatička ishodišnost i ishodišnost po postanju. Gramatička ishodišnost značila bi da se od infinitiva mogu izvesti svi ostali glagolski oblici a ishodišnost po postanju značila bi da je infinitiv glagolski oblik prvotno postojeći po postanju u vremenu (ne radi se o gramatičkoj kategoriji vremena). Ako bi infinitiv bio prvi od svih glagolskih oblika po postanju u vremenu, to bi značilo da on prvi preslikava stvarnost u jezični univerzum. No kako se radnja kao takva odigrava u vremenu, a infinitiv nije vezan za gramatičku kategoriju

⁴ Infinitiv (neodređeni glagolski oblik) je ishodišni oblik glagolske paradigme koji označava proces, ali ne označava odnos prema licu, broju, vremenu i glagolskom načinu. (Prev. a. T. L.)

vremena, to znači da on ne može biti ishodišni oblik po postanju. Prije bi to bio prezent (*настоящее время*) jer se svaka radnja odigrala, odigrava se ili će se odigrati u "nekakvoj" sadašnjosti. Izgleda da bi upravo prezent mogao biti po postanju ishodišni glagolski oblik jer je "sada" onaj trenutak u kojem se stvarnost preslikava u jezik uobličavajući se u riječi koje poprimaju svoja značenja (u ovom slučaju radi se o glagolima). Infinitiv bi tako bio uopćeni vid preslika radnje u jezik. Nešto drugo je kada se govori o gramatičkoj ishodišnosti, kakvu ulogu bi mogao imati infinitiv. Premda se svi ruski glagolski oblici tvore ili od infinitivne ili od prezentske osnove, izgleda da infinitiv ima prednost nad prezentom kada se govori o dotičnoj gramatičkoj ishodišnosti. Korijenski morfem koji je prisutan u infinitivu, prisutan je i u prezentu. Međutim kako je infinitiv uopćeni vid stvarnosti stvar se vraća na početak i pojam gramatičke ishodišnosti je sam po sebi jedan veliki problem.

Vratimo se sada problemu neodređenosti. Stupnjeve neodređenosti klasificirat ćemo prema vrstama povratnih glagola. Kako rekosmo, najviši stupanj neodređenosti imaju svi nepovratni glagoli (neprelazni nepovratni i prelazni). Radi se o tome da se asocijacija na kategoriju lica kod ovih glagola javlja u najmanjem stupnju ili bolje rečeno uopće se ne javlja. Citiramo:

"Категория лица выражает отношение действия к субъекту, устанавливаемое говорящим...Субъектом действия может быть сам говорящий (1-ое лицо), его собеседник (2-ое лицо), лицо или предмет, не участвующее в речи (3-е лицо)" (Тихонов, 2003: 350).⁵

Glagoli tipa *читать* ("čitati"), *создать* ("stvoriti"), *говорить* ("govoriti"), *ехать* ("putovati") nemaju takav odnos prema govorniku kakav imaju povratni glagoli. Ovi glagoli usmjereni su prema vani, dok su povratni glagoli introspektivni. Bilo da su prelazni (prva dva glagola) ili neprelazni (druga dva glagola), što se tiče infinitivne neodređenosti, stupanj je isti. Pod infinitivnom neodređenošću podrazumijevamo potpunu nepovezanost s glagolskom kategorijom lica, pa dakle nije bitno mora li postojati objekt u akuzativu ili ne mora. Introspektivnost povratnih glagola je ono što upućuje na niži stupanj neodređenosti u odnosu na prvotno navedene glagole. Mi ne želimo reći da se infinitivom egzaktno može odrediti o kojemu se licu radi, ali se javljaju određene asocijacije prema određenom licu u zavisnosti od vrste povratnog glagola. Razlikujemo tri osnovne vrste povratnih glagola koje ćemo sada navesti.⁶

Prva vrsta: a) glagoli koji upućuju na to da se radnja vraća na samoga izvršitelja, npr: *одеваться* ("oblačiti se"), *обуваться* ("obuvati se"), *двигаться* ("kretati se"), *вернуться* ("vratiti se").

b) također glagoli koji upućuju na to da se radnja vraća na izvršitelja, ali izvršitelja ima više, tj. najmanje dva, npr: *обниматься* ("grliti se"), *сражаться* ("boriti se"), *знакомиться* ("upoznavati se"), *шептаться* ("došaptavati se").

Druga vrsta: glagoli koji označavaju radnju koja je uvjetovana raznim objektima (predmetima, uvjetima, uzrocima itd.), npr: *удариться* ("udariti se"), *споткнуться* ("spotaći se"), *простудиться* ("prehladiti se"), *обжечься* ("opeći se").

⁵ Kategorija lica označava odnos radnje prema subjektu koji se utvrđuje govornikom...Subjekt radnje može biti sam govornik (prvo lice), sugovornik (drugo lice), osoba ili predmet koja ne sudjeluje u govoru (treće lice). (Prev. a. T. L.)

⁶ Razdiobu povratnih glagola preuzimamo iz izvora: Новиков, 2003: 538-541.

Treća vrsta: glagoli koji označavaju neprelazna stanja samih subjekata radnje, npr: *белеться* ("bijeliti se"), *синеться* ("plaviti se"), *накупаться* ("iskupati se"), *наседеться* ("nasjediti se").⁷

Prvi, tj. najviši stupanj neodređenosti, obuhvaća sve nepovratne glagole (argumentacija je dana u dosadašnjem izlaganju).

Drugi stupanj neodređenosti uključuje drugu vrstu povratnih glagola. Budući da je radnja koju označavaju ovi glagoli uvjetovana vanjskim uzrocima, ovi glagoli su vrlo bliski glagolima prvog stupnja neodređenosti, i to podgrupi prelaznih glagola.

Treći stupanj neodređenosti uključuje drugu podgrupu povratnih glagola prve vrste. Kako kod ovih glagola radnju vrši više izvršitelja, smatramo da su ti glagoli na višem stupnju neodređenosti od čisto refleksivnih glagola gdje je izvršitelj samo jedan što će se odnositi na sljedeći stupanj.

Četvrti stupanj neodređenosti odnosi se na povratne glagole prve vrste i to na prvu podgrupu (refleksivni glagoli). Samo jedan izvršitelj radnje upućuje na niži tj. jasniji stupanj neodređenosti, za razliku kada ih ima dva ili više .

Peti i posljednji (tj. najniži) stupanj neodređenosti odnosi se na treću vrstu povratnih glagola. Kako ovi glagoli označavaju neprelazna stanja samih subjekata, a pritom su često i pasivne konstrukcije (prva dva primjera koja smo dali za treću vrstu), to znači da se radnja odigrava sama od sebe u statičnom stanju. Stoga možemo govoriti o najnižem stupnju neodređenosti jer aktivnost kod ovih glagola ne dolazi do punoga izražaja, već je radnja statična na što smo već ukazali (ili je možda bolje reći da je to samo stanje).

Mnogi glagoli imaju i povratni i nepovratni oblik, ali mi nismo analizu provodili u zavisnosti od ove stvarnosti, nismo se bazirali na njoj, tj. treba primijetiti da smo proizvoljno odabirali primjere koji mogu ili ne mogu biti u povratno / nepovratnom paru. Pa ipak imamo potrebu predočiti kako je I. Meljčuk lijepo kroz formulu prikazao povratne i nepovratne glagole i njihov suodnos:

"Возвратный глагол со значением X находится в состоянии A и соответствующий ему невозвратный глагол со значением Y каузирует X-а находится в состоянии A = Y делает так, чтобы у X-а имело место состояние A" (Мельчук, 2001: 480).⁸

Tako bi npr. bilo da *радовать* ("veseliti" ...Y) uzrokuje *радоваться* ("veseliti se" ...X), tj. biti u stanju radosti (A).

USPOREDBA S OBLIKOM PROŠLOGA VREMENA

Neodređenost ruskoga infinitiva koja se javlja u njegovoj definiciji povezana je s time da on svojom morfološkom strukturom ne izražava kategoriju lica:

⁷ Napominjemo da nismo navodili podvrste druge i treće vrste ruskih povratnih glagola jer nam to nije značajno u ovom istraživanju.

⁸ Povratni glagol sa značenjem X se nalazi u stanju A i njemu odgovarajući nepovratni glagol sa značenjem Y uzrokuje da se X nalazi u stanju A, tj. Y funkcionira tako da bi se za X otvorilo mjesto za stanje A. (Prev. a. T. L.)

"Инфинитив не имеет в своём морфологическом составе обозначения лица как субъекта действия (состояния) и потенциально соотносится с любим лицом, определяемым синтаксическими связями, контекстуально, ситуативно или представляемым обобщённо" (Шелякин, 2006: 22).⁹

Međutim, morfološki izraženu kategoriju lica nema ni ruski oblik prošloga vremena, npr:

Jednina:

1. *я говорил* ("ja sam govorio")
2. *ты говорил* ("ti si govorio")
3. *он говорил* ("on je govorio")

Množina:

1. *мы говорили* ("mi smo govorili")
2. *вы говорили* ("vi ste govorili")
3. *они говорили* ("oni su govorili").

Kao što je vidljivo postoji kategorija broja, dok kategorija roda postoji samo u jednini; moglo je namjesto *говорил* biti *говорила* (ž. rod) ili *говорило* (sr. rod). Kategorija lica posredno se izražava pomoću ličnih zamjenica. U 3. l. jd. postoje lične zamjenice za sva tri roda (*он, она, оно*), dok u 3. l. mn. toga nema nego postoji samo oblik *они* (za razliku od hrvatskoga gdje postoje oblici *они, оне, она*), pa se prema tome oblik *говорили* koristi za sva tri roda.

ZAKLJUČAK

Htjeli smo pokazati kako ruski infinitiv nije jedini gramatički oblik koji ne izražava gramatičku kategoriju lica. Također smo htjeli postaviti upit da li je dovoljno reći da je infinitiv neodređeni oblik time što nema morfološki izraženu kategoriju lica. Lične zamjenice mogu poslužiti u svrhu izražavanja lica kod infinitiva (kao i kod oblika prošloga vremena). Mislimo jednostavno na suodnos lične zamjenice i infinitiva koji stoji u rečenici kao dio predikata. Radi se o nekim besubjektivnim rečenicama gdje objekt (lična zamjenica) stoji u dativu. Pogledajmo sljedeću rečenicu:

Ей нужно спешить. ("Ona mora žuriti.")

Dakle *ей* je objekt, a *нужно спешить* je predikat (*нужно* je prema tradicionalnoj teoriji predikativ, dakle dio predikata, a ne priloška oznaka). Naravno da su namjesto ličnih zamjenica tu mogle biti imenice (ovo također vrijedi i za prošlo vrijeme) čime bi lice bilo još konkretnije izraženo. Ovakve rečenice u kojima se infinitivom može ukazati na lice ipak su izuzetci, ali naš cilj je bio ukazati na to da tako nešto postoji. Ako se infinitiv promatra beskontekstualno, tj. odvojeno sam za sebe, ne u rečenici, onda naravno on nije i ne može biti povezan s kategorijom lica, ali ovo vrijedi i za ruski perfekt koji u tom slučaju ima izraženu samo kategoriju roda i broja.

⁹ Infinitiv u svojem morfološkom sastavu nema značenja lica kao subjekta radnje (stanja) i ima potencijalan odnos prema bilo kojem licu koje je određeno sintaktičkim vezama, kontekstualno, situacijski ili koje je uočeno prikazano (Prev. a T. L.)

LITERATURA

- Vladimir Anić, 2004: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb
- Ф. К. Гужва, 1979: *Современный русский литературный язык*, часть 2, Вища школа, Киев
- Краткая русская грамматика*, 2002: Российская АН, Москва
- И. А. Мельчук, 2001: *Курс общей морфологии, Том IV, Языки славянской культуры, Москва – Вена*
- Nenad Mišević, 1987: *Od misli do jezika*, Izdavački centar, Rijeka
- Л. А. Новиков, 2003: *Современный русский язык, Лань, Санкт-петербург · Москва Краснодар*
- С. И. Ожегов, 2003: *Словарь русского языка, "ОНИКС 21 век", издательство "Мир и образование", Москва*
- Radoslav F. Poljanec i S. M. Madatova Poljanec, 1987: *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb
- Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова, 2006: *Современный русский язык, Айрис-пресс, Москва*
- Н. М. Шанский, 1981: *Современный русский литературный язык, Просвещение – Ленинградское отделение*
- А. И. Тихонов, 2003: *Современный русский язык (Морфемика. Словообразование. Морфология), Цитадель-трейд, Москва*
- М. А. Шелякин, 2006: *Русский инфинитив (Морфология и функции), Издательство Флинта, Москва*

НАСКОЛЬКО НЕОПРЕДЕЛЕН РУССКИЙ ИНФИНИТИВ?

РЕЗЮМЕ

Работа представляет собой попытку решения проблемы определения русского инфинитива как неопределённой формы глагола. Нами проанализированы глагольные категории переходности / непереходности, а также категория возвратности. В результате исследования мы пришли к выводу, что в инфинитиве русского глагола существует пять степеней неопределённости, т. е. все русские глаголы можно разделить на пять групп в зависимости от инфинитивной неопределённости.

Инфинитив не единственная русская грамматическая форма, обладающая степенью неопределённости. Последнюю находим и у неопределённых местоимений, поэтому нами проведён сравнительный анализ и с этой частью речи. Кроме того, мы сопоставили русский инфинитив с формой прошедшего времени, в которой также отсутствует грамматическая категория лица. С нашей точки зрения, данный анализ представляет собой значительный вклад по той причине, что инфинитив описан как форма, не указывающая на производителя действия, а лишь означающая действие как таковое.

Ключевые слова: *инфинитив, возвратные глаголы, степени неопределённости, грамматическая категория лица*

